

I Међународни научни тематски скуп

„ОД ПОГРОМА ДО ЗЛОЧИНА НАД ЗЛОЧИНИМА“

Зборник радова

Универзитет Привредна академија у Новом Саду
уз подршку Министарства науке, технолошког развоја и иновација

I International scientific conference

„FROM POGROMS TO CRIMES UPON CRIMES“

Proceedings

University Business Academy in Novi Sad
with the support of the **Ministry of science, technological development
and innovation**

Зборник радова са I Међународног научног тематског скупа
„ОД ПОГРОМА ДО ЗЛОЧИНА НАД ЗЛОЧИНИМА“

26. и 27. јун 2024. године у Новом Саду,
у организацији Универзитета Привредна академија у Новом Саду
уз подршку Министарства науке, технолошког развоја и иновација

Издавач:

Универзитет Привредна академија у Новом Саду
Цвећарска 2, 21107 Нови Сад
+381 (0)21 531 020
office@privrednaakademija.edu.rs

Факултет за економију и инжењерски менаџмент
Цвећарска 2, 21107 Нови Сад
+381 (0)21/400-484
info@fimek.edu.rs

За издавача:

Проф. др Марко Царић
Универзитет Привредна академија у Новом Саду
Факултет за економију и инжењерски менаџмент у Новом Саду

Рецензенти:

Проф. др Слађана Јовановић
Универзитет Унион у Београду, Правни факултет

Prof. István László Gál
PhD, University of Pécs, Faculty of Law, Hungary

Проф. др Јури Пудовочкин
Државни правни факултет, Москва, Русија

Уредник:

Проф. др Зоран Павловић
Универзитет Привредна академија у Новом Саду
Правни факултет за привреду и правосуђе

Штампа:

Birograf comp d.o.o., Beograd

Тираж: 200

ISBN: 978-86-82408-52

Научни одбор:

Др Марко ЦАРИЋ, декан Факултета за економију и инжењерски менаџмент у Новом Саду и редовни професор Факултета за економију и инжењерски менаџмент, Универзитет Привредна академија у Новом Саду, Република Србија

Др Драган СОЛЕША, ректор Универзитета Привредна академија у Новом Саду и редовни професор Факултета за економију и инжењерски менаџмент у Новом Саду, Универзитет Привредна академија у Новом Саду, Република Србија

Др Милан ПОЧУЧА, декан и редовни професор Правног факултета за привреду и правосуђе Универзитета Привредна академија у Новом Саду, Република Србија

Др Зоран ПАВЛОВИЋ, редовни професор Правног факултета за привреду и правосуђе Универзитета Привредна академија у Новом Саду, Република Србија

Luigi SCOLLO, PhD, Università degli studi di Bergamo, Bergamo, Italia

Adrián FÁBIÁN, PhD, Dean of Faculty of Law, University of Pécs, Hungary

Balázs ELEK, PhD, Professor at University of Debrecen, Faculty of Political Science and Law, Hungary

Академик др Владо КАМБОВСКИ, професор Универзитета у Скопљу, у пензији

Академик др Миодраг Н. СИМОВИЋ, професор емеритус, Правни факултет Универзитета у Бихаћу

Др Милана ЉУБИЧИЋ, редовни професор Филозофског факултета Универзитета у Београду, Република Србија

Shin MATSUZAWA, PhD, School of Law, Waseda University, Tokyo, Japan

Lucian BERCEA, PhD, Dean of the Faculty of Law, West University of Timișoara, Romania

Laura Maria STANILA, PhD, Associate professor at Faculty of Law, West University of Timișoara, Romania

Viorel PASCA, PhD, Professor at Faculty of Law, West University of Timișoara, Romania

Adrian STAN, Teaching and Research Assistant, Faculty of Law, West University of Timișoara, Romania

Raluca COLOJOARĂ, PhD, Junior lecturer at Faculty of Political Sciences, Philosophy and Communication Sciences, West University of Timișoara, Romania

Др Драган ЈОВАНШЕВИЋ, редовни професор Правног факултета Универзитета у Нишу, Република Србија

Vadim V. KHILYUTA, PhD, Associate Professor of the Department of Criminal Law, Criminal Pro-cedure and Criminology, Yanka Kupala State University of Grodno (Republic of Belarus)

Marko LEVANTE, PhD, Faculty of Law, University in St. Gallen, Supreme Court, Lausanne, Switzerland

Cheng YAN, Associate Professor of East China University of Political Science and Law, Shanghai

Angel RISTOV, Full Professor at the University „St. Cyril and Methodius”, Faculty of Law „Iustinian I” Skopje

Организациони одбор:

Др Зоран ПАВЛОВИЋ - Председник Организационог одбора

Др Нада ЂУРИЧИЋ

Тамара КРСТИЋ

МА Марија СУДАР

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

341.322.5(082)

МЕЂУНАРОДНИ научни тематски скуп "Од погрома до злочина над злочинима"
(1 ; 2024 ; Нови Сад)

Зборник радова / I међународни научни тематски скуп "Од погрома до злочина над злочинима", [26. и 27. јун 2024. године у Новом Саду] ; [уредник Зоран Павловић]. - Нови Сад : Привредна академија : Факултет за економију и инжењерски менаџмент, 2024 (Београд : Бирограф). - 350 стр. ; 24 cm

Тираж 200. - Библиографија уз већину радова.

ISBN 978-86-82408-51-2

а) Ратни злочини -- Зборници

COBISS.SR-ID 158915849

Оригинални научни рад

МУЧЕНИШТВО КАО ХРИШЋАНСКИ ПОДВИГ НАД ПОДВИЗИМА И СВЕТИ СРПСКИ НОВОМУЧЕНИЦИ

Сажетак: У раду се одређује феномен мучеништва у хришћанству и указује на страдање свештеномученика Саве Горњокарловачког, који је духовни покровитељ Универзитета Привредна академија у Новом Саду. Затим се у неколико карактеристичних момената прави паралела између хришћанских мученика у раној Цркви и српских православних хришћана новомученика. Посебно ће бити истакнуто страдање деце, жртава геноцида у Независној држави Хрватској. На крају, као специфично српски проблем, анализира се стално позивање на опраштање за српске жртве, чиме се излази изван граница хришћанског поимања праштања. Рад има за циљ да укаже на значај светих српских новомученика за српски народ.

Кључне речи: мучеништво, православље, српски новомученици, деца мученици, опраштање.

*И светлост светли у тами,
и тама је не обузе (Јн 1, 5)*

Увод

Мучеништво у хришћанству је, у почетку, био идеал светости, пример победе духа над телесним страдањем, духовног над материјалним и земаљским, пример вере и пожртвоване љубави, који су служили за углед и подражавање. У православљу, мучеништво се сматра највишим подвигом, врхунцем посвећености и жртвовања за Христа (Јевтић, 2019: 8). Свети српски мученици и новомученици „неизбројани и неизбројиви”, својим страдањем током османске владавине (Гроздић, Дабетић, 2019) и Другог светског рата чине кичму духовног и културног наслеђа српског народа. Њихово жртвовање оставило је дубок траг у колективној свести и идентитету српског народа. Пошто постоји

¹ Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду, Универзитет Привредна академија у Новом Саду; имејл: borislav.grozdic@gmail.com

реална потреба да се та свест стално развија, проширује и обогаћује, наука у том смислу може да допринесе утврђивањем истине, на којој би Црква чувала и одржавала предање (Хекел, 2008: 11).

Суочавајући се са злочинима над српским народом само у XX веку, као и овима који се чине у оружаним сукобима пред нашим очима данас, неизоставно се намеће питање да ли у том невероватном разудовању демонских сила, зло коначно тријумфује над добрим, ако разумемо да је добро „све оно што одржава, развија и унапређује живот, а зло (је) све оно што уништава, или трајно прети да уништи одржавање, развијање и напредовање живота” (Мацукас, 2005: 11). Као да „све добро, разумно, лепо и благородно у свету представља само редак изузетак, нешто веома крхко и слабо, увек притиснуто силама зла, нешто што се увек губи у њима” (Франк, 2004: 31). Међутим, хришћане не изненађује чињеница „да свијет сав у злу лежи” (1 Јн 5, 19), као што свети Јован апостол и богослов у првој посланици на то указује. Ипак, није хришћански, макар не православно, одбацити тај и такав свет, већ следећи Христа, прихватити га таквог као Божију творевину, али не и зло у њему. Живећи у том и таквом свету, дужност хришћана је да се уз Божију помоћ боре свим силама против зла и греха.

Питање масовних злочина над српским народом у XX веку, који су починили Шиптари, Бугари, Мађари, титоисти-комунисти, а посебно Хрвати у Независној држави Хрватској (НДХ), је у овом тренутку веома значајнија тема. Због свеопште духовне кризе, која се као пошаст шири и оживљавања усташке идеологије, насушна потреба је стално развијање свести о страдању српског народа кроз историју – нарочито током Другог светског рата у НДХ и после рата у СФРЈ. Црква једина може, не само да наше страдање и жртве чува од заборава, већ да их канонизацијом осмишљава на најузвишенији начин.

Пут до тога да се на Универзитету Привредна академија у Новом Саду одржи међународна научна конференција на тему: „Од погрома до злочина над злочинима”, односно отвори проблем српских жртава, са идејом да се традиционално сваке године организује, несумњиво је отворио Свети Сава Горњокарловачки, духовни покровитељ и заштитник ове установе. Универзитет већ шест година за редом као своју крсну славу прославља свештеномученика Светог Саву Горњокарловачког, који је одбивши да напусти НДХ-у речима: „Главу дајем ал’ свој народ не остављам” (Силашки, 2020: 43), страховито мучен и на крају погубљен од усташа.²

У овом раду, као прилогу од две лепте теми: „Од погрома до злочина над злочинима”, пружа се један од увида у сложен феномен мучеништва. Проблематизују се неколико питања са духовног и етичкога аспекта у вези са масов-

² Најпре је замишљено да Свети Сава Горњокарловачки буде Слава Правног факултета за привреду и правосудје Универзитета Привредна академија у Новом Саду, јер међу Србима нема обзнањеног другог правника светитеља, ако једног дана не буде канонизован адвокат Драгић Јоксимовић, који је положио живот на олтару професије бранећи Дражу Михаиловића. Међутим, одмах од почетка је прослављан као универзитетска Слава, чиме је показано да се данас због мултиконфесионалне и мултинационалне средине, као што је АП Војводина, неће понављати иста кобна грешка која је у име братства-јединства чињена у СФРЈ.

ним страдањем Срба у XX веку: мучеништво као хришћански подвиг над подвизима, укратко прави паралела између хришћанских мученика у раној Цркви и светих српских новомученика, затим истиче најосетљивије питање страдања деце – жртве Србозида – геноцида над Србима (Димитријевић, 2024: 17) у НДХ и, на крају, указује на посебно значајан проблем неоснованог позивања на хришћанско опраштање за српске жртве и љубав према њиховим непријатељима.

1. Мучеништво – хришћански подвиг над подвизима

Подвижништво као вид продубљивања сопствене духовности, оснаживање вере, усавршавање у врлини и остваривање дубљег односа са Богом у хришћанству има бројне и различите облике, као што су јуродство³, отшелништво⁴, исповедништво⁵, мучеништво и друге. Сви представљају тешке подвиге, а мучеништво је свакако најтежи, хришћански подвиг над подвизима, будући да представља добровољно трпљење страдања па и смрт због вере у Христа, односно сведочење до полагања живота за Христа. Феномен мучеништва није карактеристичан само за хришћанство, постоји и у јудаизму, исламу, хиндуизму (питање за шта и за кога?) и другим религијама, али хришћанство без мученика је незамисливо. Хришћани ретко својевољно изазивају мучеништво, али уколико дођу у ситуацију да се или одрекну Христа или страдају за Њега и због Њега, мученици бирају пре понижавања, мучење па и смрт, верујући да на тај начин обезбеђују Царство небеско, односно вечни живот. Њихова вера, храброст, истрајност увек служе као пример осталим хришћанима и скоро по правилу бивају канонизовани и слављени као светитељи.

Историја Цркве је историја мучеништва, јер је живот Цркве распињање на крсту. Првомученик је Господ Исус Христос, који први у најстрашнијим мукама страда, затим Свети Стефан Првомученик, па сви апостоли (осим Светог Јована Богослова), а онда небројени мученици у раној Цркви до Миланског едикта, које је прогонила римска и друге власти, и тако све до наших дана. Још у Посланици Јеврејима Апостола Павла, описује како су све страдали мученици: „Камењем побијени, претругани, измучени, од мача помријеше...” (Јев 11, 37) и поручује да сви који хоће побожно да живе биће гоњени.

Историја Српске православне цркве је такође историја мучеништва, јер мучеништво српско непрестано траје, а током XX века српски православни народ је посебно прогањан, убијан и распињан на разне начине. Неспоран је духовни закон, по коме се гоњењем, мучењем и убијањем хришћана постиже супротан ефекат, по правилу то јача и шири Цркву. Тертулијан је писао да је узалудно

³ *Јуродство* је специфичан подвиг хришћана који су се апсолутно посвећивали Богу на тај начин што би се добровољно и свесно представљали као луди, не поштујући уобичајене друштвене норме, живећи у сиромаштву и друштвеној одбачености, неуобичајно и непредвидљиво, показујући свету апсурдност материјалног богатства и друштвене моћи. Околина је према јуродивима имала различит однос, који се кретао од одбацивања и презирања до великог поштовања.

⁴ *Отшелништво* је велики хришћански подвиг повлачења из света у пустиње, планине или друга удаљена места ради потпуног предавања молитви и Богу (пример: Свети Антоније Велики).

⁵ *Исповедништво* је такав хришћански подвиг у коме се због вере подносе највећа искушења као што су прогањање, мучење и најразличитији облици притисака али не и убиство, за разлику од мученика.

пролијевање хришћанске крви, „јер крв мученика семе је хришћана”, последице гоњења су слава гоњених и пропаст гонитеља. Још од раног хришћанства мученици су канонизовани, на стратиштима и њиховим телима хришћани су се молили и подизали храмове.

Сама реч „мученик”, на старогрчком „мартир”, значи сведок, односно онај који је спреман на најстрашнија мучења, па и живот да жртвује за Христа, јер сведочи правог, истинитог Бога: „Јер оно због чега није вредно умрети, није достојно ни живота ни вере!” (Иљин, 1998: 16). Хришћанство без мученика је незамисливо. Међу светитељима мученицима разликујемо свештеномученике, великомученике, преподобномученике и мученике. *Свештеномученици* су епископи и свештеници који су пострадали за Христа тако што су на разне начине мучени и убијени. *Великомученици* су они који су претрпели највеће муке за православну веру и православну цркву не одричући се Христа. *Преподобномученици* су монаси и подвижници који су страдали за цркву Христову. *Мученици* су страдали због православне вере и зато што су Срби (Милеуснић, 1989: 7).

Ако би поредили страдање хришћана ране Цркве од многобожаца, пагана у римској империји и православних Срба од римокатолика у НДХ-а постоје многе сличности али неке значајне разлике. Друштвени и историјски контекст се значајно разликује, али је идентична снажна, непоколебљива вера хришћана мученика и спремност да се страда и живот жртвује због вере. „У Римској држави се сматрало да су за њено благостање веома важни богови-покровитељи... Државни чиновници су имали право, али и једну од најважнијих обавеза, да приносе жртве боговима у име државе, организују пратеће празнике и обреде и тако испуњавају дуг државе према боговима-покровитељима...” (Гроздић, 2019: 26-27). Први хришћански мученици страдају управо противећи се и одбијајући да поштују и приносе жртве римским божанствима, што је доживљавано као опасност по државу. И хришћански првомученици и свети српски новомученици својом вером, храброшћу и непоколебљивошћу служе као узор и пример осталима, и једни и други се канонизују установљавањем празника посвећених њиховом страдању и сећању.

Методe мучења су веома сличне, првомученике у раном хришћанству су шибали, истезали на точку, обували у усијану металну обућу или им усијани шлем стављали на главу, морили глађу, бацали зверовима, закопавали живе у земљу, бацали у море и реке итд. У НДХ методи мучења и убистава били су изузетно свирепи и подразумевали су систематске масовне ликвидације, мучења у логорима, као и присилно превођење у римокатолицизам (Гаџиновић, 2018: 491-503). Додуше, нема података да су пагани пили крв хришћана у првим вековима, као што су то чиниле усташе у НДХ-а у XX веку пијући српску крв.

Уколико бисмо поредили религиозни и друштвени контекст, римска многобожачка власт прогања хришћане јер верују у једнога Бога, у Светој Тројици, чиме се поричу и одбацују сва римска божанства. Да је Исус Христос представљао само једно од божанстава био би прибројан римском Пантеону, међутим вером у једног Бога хришћани су одбацивали римска паганска божанства

сматрајући их идолима. То је суштински разлог прогањања хришћана у првим вековима. Српски новомученици највише страдају у оквиру ратних и етничких сукоба и нацистичког етничког чишћења у Другом светском рату. Према томе, циљ прогона у раном хришћанству био је уништавање хришћанства и његовог утицаја у Римском царству, док је у НДХ циљ био не само прогањање због вере православне, већ и етничко чишћење и уништавање српске популације.

Дакле, суштинска разлика је у томе што су први хришћани страдали за Христа, а страдање Светих српских новомученика је за истину о Христу. Како могу целати римокатолици да имају истог Бога са жртвама, православним Србима? (За усташе муслимане „цвијет хрватског народа“ разумљиво да немају.) Њих муче и убијају они који се представљају да су хришћани, а то очигледно нису, они који себе називају хришћанима-римокатолицима, а давно су од хришћанске традиције одступили, и догматски и практично: „Јер по делима њиховим познаћете их“ (Мт 7, 16). Након свега потпуно је очигледно да православни Срби немају истог Бога са усташама-римокатолицима. Господ Исус Христос је упозоравао: „Пазите да вас ко не превари. Јер ће многи доћи у моје име говорећи: Ја сам, и многе ће преварити“ (Мк 13, 5,6).

У XX веку у НДХ-а на систематичан и стравичан начин, мучено и убијено је више од милион Срба, и то само зато што су Срби и православни. У обе Југославије због њихових идеологија, а посебно због идеологије братства-јединства у СФРЈ, то је била табу-тема, или боље речено: „Распамећивање Срба у XX веку спроведено је кроз заборављање српских жртава и свесно потискивање њиховог значаја“ (Димитријевић, 2024: 37). СПЦ новомученике почиње да канонизује најпре појединачно, а онда оне који су масовно страдали тек крајем деведесетих година. Било је, дакле, потребно више и од пола века да би српски новомученици били уврштени у свете, да истина о страдању Срба, посебно у Другом светском рату, почне не само да се обелодањује, већ и да се мученици канонизују. Добила је тако Српска Црква и Срби око милион светитеља, својих заступника пред Богом. Само уз молитве њима и њихову помоћ српски народ се може лечити од болести југословенства и екуменизма.

Могло би се поставити питање зашто то СПЦ није чинила раније. Разлози су бројни због којих СПЦ овом питању приступа са великом осетљивошћу, од политичких да не би, и у првој и другој Југославији, изазивала додатне државне репресије због „националистичке и политичке“ провокације, до тога што процес канонизације захтева и детаљно истраживање, и други.

Новомученици које је СПЦ канонизовала су: јасеновачки, гламочки и куленвакуфски, зворничко-гузлански, пребиловачки и остали херцеговачки, сурдулички, пивски, дабробосански и милешевски, велички и горњеполимски, Свети мученици бачки, Свети свештеномученици и мученици ливањски, Деца-мученици јастребарски и сисачки. Затим, Свети свештеномученици и мученици: Доситеј Загребачки Исповедник, Платон Бањалучки, Сава Горњокарловачки са 73 свештеномученика горњокарловачких, Јоаникије црногорско-приморски, Петар Дабробосански, Варнава Хвостански, Данило (Јакшић) епископ карловачки и плашчански исповедник, свештеномученик

Бранко, мученик Викентије, Владимир, Ђорђе Богић, Рафаило Шишатовачки, Вукашин Клепачки, Јаков Тумански, Недељко Раковачки, Свети свештеномученик Милош (Билбија) грковачко-црнолушки. Иринеј (Ћирић) епископ бачки исповедник вере (Симић, Ћачић, Николић, 2023).

Свети мученици Јасеновачки: У Јасеновачком логору на монструозан начин усташе су мучиле и убиле, према најбројнијим проценама, око 700.000 Срба. Свети архијерејски сабор Српске православне цркве канонизовао је Свете Новомученике Јасеновачке, априла 2010. године, и за датум празновања установио 13. септембар / 31. август⁶ (Радосављевић, 2005).

Свети мученици Гламочки и Куленвакуфски: Свештеномученици гламочки Симо Бањац и Мирко Стојисављевић и његов син Новица, куленвакуфски Родољуб Самарџић, Вукосав Милановић, Милан Поповић Рмањски, дрварски Милан Бањац и Милан Голубовић, граховски Дамјан Штрбац. Осим оца Милана Поповића, све наведене свештенике су усташе свирепо мучиле и пред њима клали и убијали њихове породице. СПЦ их је канонизовала 2004. године, убројани су у Свете свештеномученике. Осим посебних датума свог прослављања, одређен је 22. / 9. јул заједничко њихово прослављање.

Свети мученици Зворничко-тузлански: године 2022. СПЦ канонизовала је Србе мученике страдале у XX веку на простору епархије зворничко-тузланске, а то су жртве добојског логора, мученици влајићки (Мишић, 2018: 41-58), рожањски (у овом селу више нема ниједног Србина), осмачкодубнички, дрињачки, бродски, шековићки, забрђски (у селима Горње и Доње Забрђе само у једном дану страдало више од 200 људи, а током читавог Другог светског рата преко 340 лица), врањачки, лопарски и сијековачки и свих невино пострадалих мученика зворничко-тузланских, између осталих и дете Свети Слободан Стојановић. Прослављају се 8. јуна / 26. маја (Ерак, 2023).

Свети мученици Пребиловачки и остали Херцеговачки: Мученици пребиловачки и доњохерцеговачки и сви остали мученици пострадали за веру у Херцеговини за време Другог светског рата, заједно се прослављају под називом Свети мученици пребиловачки и остали херцеговачки мученици 6. августа / 24. јула. У Пребиловцима су муслиманске и хрватске усташе од 1.000 становника убиле 826, њих 600 су жене и деца, највише пострадали у Шурманачкој јами у коју су живи, у дубину од 66 метара, гурнути 6. августа 1941. године. Потпуно је угашено 57 породица. Више од четири хиљаде становника доње Херцеговине мучено је и бачено у тринаест јама.

Свети мученици Сурдулички: У току Првог светског рата од бугарске окупационе власти страдало је од 6.000 до 8.000 Срба, према званичним подацима неколико комисија, међу којима 65 свештеника свештеномонаха и других виђењских Срба. Тачан број ни до данас није утврђен. СПЦ канонизовала их је маја 2017. године, и за дан прослављања установио 29. / 16. мај.

Свети мученици Дабробосански и Милешевски: Свете новомученике

⁶ Датуми прослављања Светих новомученика српских наведени су прво по грегоријанском а затим јулијанском календару.

Дабробосанске и Милешевске СПЦ је канонизовала у мају 2005. године, празнују се заједно са мученицима Гламочким и Куленвакуфским 11. јула / 28. јуна. Славе се свештеномученик Петар, митрополит дабробосански, исповедник Варнава, епископ хвостански и сви други свештеномученици Дабробосанске митрополије. Тога дана се славе и жртве НДХ и окупатора – преподобномученици Житомислићки, свештеномученици Добросав Доњевакуфски, Јован Возући, Богдан Сарајевски, Миладин Биљешевски, Марко Купрешки, Димитрије Нишићки, Реља Блажујски, Саво Брезански, Ратомир Дубочки, Добросав Сјеверински, Андрија Пљеваљски; као жртве Првог светског рата свештеномученици Трифун Илијашки, Лазар Арадски и Саво Сарајевски; те жртве комуниста: свештеномученици Момчило Челебићки, Велимир Кошутички, Божидар Колашински, Будимир Добрунски, Милорад Илинобрдски, Михаило Прибојски, Душан Бучевски, Нестор Милешевски, Серафим Тројицки, Слободан Пљеваљски, сабраћа манастира Жича Михаило и Јован, исповедник Божидар Биљешевски и жички монаси Јовану (Рапајићу) и Михаилу (Ђусићу) (Девећ, 2022: 80-83). Дакле, сумира Немања Девећ: „У ред светих уврштена тројица свештеномученика – жртава Првог светског рата, братство манастира Житомислића и још дванаест свештеномученика жртава усташа и других окупатора у Другом светском рату, као и дванаест свештеномученика и један исповедник као жртве комуниста у ратном и послератном периоду” (Девећ, 2022: 81-82).

Свети мученици Величко-горњеполимски: На празник Светих мученика Кирика и Јулите за само два сата злогласна нацистичка „Принц Еуген” дивизија (у њеном саставу био је велики број фолксдојчера и босанско-херцеговачких усташа, а у покољу у Велици су, учествовали и балисти и вулнетари - тзв. муслиманска милиција из Плава, Ђусића, Бихора и са Косова и Метохије), помогнута од исламских екстремистима из СС дивизије „Скендербег”, на стравичан начин су убили, поклали, спалили 564 лица (број није коначан), од којих 174 деце старе до 15 година. Маја месеца 2017. године, СПЦ је у диптих Светих уврстила Свете мученике Величко-горњеполимске и пивске. Прослављају се 28. /15. јула.

Свети мученици Пивски: Нацистичка „Принц Еуген” дивизија у селима Пиве, од 6. до 12. јуна 1943. године убила је 1290 недужних лица, међу којима 549 деце и млађих до 20 година. У Долима, највећем стратишту у овом крају, које је постала место саборног спомена свих пивских новомученика, 7. јуна 1943. године, је страдало 522 лица, од којих 109 деце старости до 15 година. СПЦ је канонизовала Свете мученике Пивске и дан њиховог спомена биће и даље 7. јун.

Свети мученици Бачки: око 12.000 православних Срба пострадао је током такозване Рације у Новом Саду, 1942. године, од мађарских окупационих снага. СПЦ их је канонизовала маја 2022. године и за дан прослављања одредила 23. /10. јануар (Симић, 2023).

Света деца мученици јастребарски и сисачки: маја 2022. године Српска православна црква, канонизовале је децу мученике јастребарске и сисачке и

за њихово прослављање одредила 13. јул/31. јун. У НДХ су постојали логори за децу, као јединствен пример, у којима је на различите начине уморено више хиљада српске деце. Занимљиво да је у попису из 1964. године за 1222 дечака и девојчица уморених у логору у Сиску (Грбић, 2024: 1183-1213) и 208 у логору Јастребарско (Грбић, 2024: 830-835) пише: „умро од непознатих 1942”.

Поставља се питање: ко су ти непознати?

2. Страдање деце, жртва Србоцида - геноцида над Србима у НДХ

Страдање деце у НДХ по бруталности заузима посебно место у историји детињства. Шта је већи злочин од свирепог насиља над најмлађима које је спровођено у НДХ, што је представљало део ширег система геноцида и етничког чишћења који је спроводио усташки режим Анте Павелића? Изразито анти-српска и антиправославна идеологија усташког режима имала је дубоке верске и културне корене у, могло би се рећи, вишевековној нетрпељивости римокатолика према православнима на тим просторима. Верска и национална мржња у режиму НДХ достиже свој врхунац. Римокатолички ултранационализам, интегрисан у усташку идеологију, дехуманизује српски народ до крајњих граница, поистовећујући га са створењима нижим и од животиња, називајући „накотом за сјекиру” (Анте Старчевић). Након такве дехуманизације не само да се почиоцима олакшава и оправдава чињење свакаквих злочина, укључујући и монструозно насиље над децом, већ се то сматра пожељним и похвалним. Српска деца су убијана на следеће начине: живо спаљено – 1, заклана – 940, нестала – 333, обешена 20, од заостале бомбе – 109, од заостале мине – 52, погинула 1781, спаљена – 187, убијена – 42934, умрла – 2336, умрла од болести – 23, умрла од глади 191, умрла од зиме – 360, умрла од рањавања – 2, умрла од тифуса – 2990. Утопљена – 12 (Грбић, 2024, део 1: 52). Религијским и идеолошким разлозима се оправдава етничко чишћење, убијање деце и њихово превођење у римокатолицизам. НДХ – нова квислиншка творевина настоји да трајно мења демографску структуру и „чисти од Срба”. Дакле, систематско убијање деце било је део ширег геноцидног плана који је имао за циљ потпуну ликвидацију или асимилацију најпре Срба, а затим Јевреја и Цигана у НДХ.

Први Христови мученици су управо деца од две године и мање у Витлејему и околини, коју је злогласни властољубац Ирод, краљ Јудеје, уплашен за своју власт, наредио да се поубијају, не би ли тако убио и Младенца Господа Исуса Христа (Мт 2:16). У НДХ је убијено 10.696 српске деце старости од 0,1 до 2 године, од тога 5.487 мушке деце (Грбић, 2024 део 1: 52). Убијањем српске деце у НДХ, највише су убиле усташе 74,80%, убијају се будући носиоци православне вере и има се илузија да се на тај начин може убити и истина о Христу.

Божо Грбић је ове 2024. године објавио двотомну књигу под називом *Стратишта уморене српске деце у НДХ* и поднасловом *Независна Држава Хрватска – гробница 54.009 девојчица и дечака*. Коришћени подаци из пописа жртва рата 1941-1945. године, који је први пут спроведен 1964. године на територији читаве Југославије, а спровео га је Савезни завод за статистику Југославије (Грбић, 2024: 11). За сваку општину и њена стратишта приложен је спи-

сак жртава са следећим подацима: презиме, име родитеља, име, година рођења, држава рођења, општина рођења, насеље рођења, узрок смрти, убица, година убиства. На пример, општина Купрес, укупно убијено 425 деце, село Доње Вуковско убијено 12 деце, Мишковић (Станко) Јока, рођена 1930. у (Босна и Херцеговина, Купрес, Доње Вуковско) убијена од усташа 1042. И тако 54.009 деце: „Новомученици су у српском народу најбројнији међу децом...” (Јевтић, 2021: 12).

Ово није књига мртвих, већ књига свете деце мученика. Прослављајући их и молитвено им се обраћајући, српски народ би могао да излази из бунила југословенства и екуменизма.

3. Проблем праштања за српске жртве и љубав према непријатељу

Откад је, приликом освештавања обновљеног храма Светог Јована Крститеља из XVIII века у Јасеновцу, 2. септембра 1984. године, порушеног за време Другог светског рата, пред око 50.000 људи, речено: „Браћо, да праштамо – морамо, али да заборавимо - не смео!”, на чудан начин се та крилатица код Срба „примила” и стално се понавља у вези са српским жртвама и новомученицима. Постала је буквално специфичан, „хришћански” одговор Срба за злочине над њиховим сународницима.

Примера ради, наведимо случајеве када је ова изрека о праштању изговарана у Јасеновцу⁷, Јајинцима⁸, Пребиловцима⁹, Варварину¹⁰, и током комеморативних догађаја који су се односили на страдање Срба у ратовима 90-их година, Олуји¹¹ и другим губилиштима по свим српским земљама.¹² Налазимо је и у књигама, филмовима¹³, ТВ-емисијама које говоре о српским страдањима и жртвама итд. Упорно се намеће став да православни и остали Срби треба да опраштају безусловно, бескрајно и апсолутно. То не само да здрав разум збуњује, већ и значајно релативизује свест о злу и супротстављању њему. Зато је важно испитати границе хришћанског опраштања, односно ко, зашто, коме, када, како и шта треба да прашта позивањем на Јеванђеље. Овде ћемо хришћанско-православни став о границама праштања покушавати да реконструишемо на основу Светог писма, светог предања, мишљења светих отаца, православних

⁷ Епископ СПЦ, приликом обележавања 75. годишњице пробоја јасеновачких логораша, које је одржано 22. априла 2020. године.

⁸ Изговорио тадашњи председник Србије на комеморативном скупу одржаном 21. октобра 2012. године, поводом обележавања сећања на жртве стрељања у Јајинцима током Другог светског рата.

⁹ Изречено током комеморације одржане 6. августа 2022. године, поводом обележавања годишњице страдања српског народа у Пребиловцима и другим местима у Хрватској током Другог светског рата.

¹⁰ Изрекао премијер Владе РС у Варварину, на централној државној церемонији поводом Дана сећања на жртве НАТО агресије 24. марта 2016: „Бог ће им можда опростити, ми јесмо, али нисмо заборавили”;

¹¹ Изречено током обележавања Дана сећања на страдање и прогон Срба у хрватској злочиначкој операцији „Олуја”, одржаног 4. августа 2015. године у манастиру Крушедол на Фрушкој гори. Изговорено током комеморативног скупа поводом 27. годишњице страдања и прогона Срба у „Олуји”, 4. августа 2022. године у Новом Саду. То је поновила и министарка правде на комеморацији поводом Дана сећања на страдање и прогон Срба у „Олуја”, одржаног 4. августа 2021. године у Бусијама, близу Београда.

¹² Додуше, истине ради, хвала Богу, има и другачијих слогана, који се појављују тек неколико година уназад, нпр. „Заборавити нећемо, а опростићемо ако будемо могли” и сл.

¹³ У документарном филму „Иродови синови”; у филму „Шумарице” (1982), режирао Љубиша Ристић итд.

теолога, филозофа и научника. Осим захтева за опраштањем, односно заједно са њим, наводи се и захтев да „љубимо наше непријатеље”, односно да љубимо злочинце над нашим народом.

Како човек не гледа свет очима, него речима, управо у том слогану неки чак препознају и српску карактерну особину – „Срби лако праштају”. Међутим, такво хришћанско милосрђе према коме се опрашта уместо жртва и у њихово име, нема своје упориште ни у Светом писму ни у светом предању које би хришћане обавезивало. Феномен опраштања због своје сложености и слојевитости предмет је психолошких, социолошких, правних, етичких, филозофских разматрања, али његова суштина као да им стално измиче (Бабић,, 2005: 221-223), па се, изгледа, без теолошког приступа појам опраштања не може до краја расветлити.

Када се у Јеванђељу налаже љубав према непријатељима, то се недвосмислено односи на личне непријатеље, као што и обавеза опраштања подразумева опраштање за личне увреде и / или повреде и јесте недвосмислена хришћанска дужност. Дакле, само увређени и / или повређени, тј. само жртва, може да прашта починиоцу. Не могу се праштати увреде нанесене другоме, то је апсурд. Ево обратимо пажњу на неколико места из Јеванђеља: *Тада му приступи Петар и рече: Господе, колико пута ако ми згријешу брат мој, да му опростим? До седам ли пута? Рече му Исус: Не велим ти до седам пута, него до седамдесет пута седам* (Мт 18, 21-23).

Чувајте се! А ако ти сагријешу брат твој, покарај га; па ако се покаје, опрости му. И ако ти седам пута на дан згријешу, и седам пута обрати се теби и рече: кајем се, опрости му (Лк 17, 3-5).

Свети Теофилакт Охридски указује да апостол Петар у том питању колико пута ако брат сагреши **мени**, управо истичући то **мени**, треба да му опростим, јер, додаје ако неко згреши против Бога, ја као обичан човек не могу да му праштам, то може само свештеник. Дакле, уколико брат сагреши **мени** и ја му опростим, онда ће му бити опроштено, без обзира што сам обичан човек а не свештеник (<https://bible.optina.ru/new:lk:17:01>).

Познати руски религијски филозоф Иван Иљин тврди: „Да бих био „дужан” да праштам, потребно ми је, пре свега, да „смем” праштати. То јест: треба да постоји пуномоћје за „опраштање” без кога је сваки опроштај празно и бесмислено брбљање. Ако је увређен, издан, опљачкан или силован (или убијен, прим. Б. Г.) неко други, онда нисам позван ништа да „праштам” (Иљин, 2010: 142). Иљин, на другом месту појашњава да је потребно „сушто духовно слепило” па не увидети да је човек позван да опрости само онима који су му нанели личне увреде. Хришћанин нема ни могућности ни права да прашта увреду која је нанесена другоме. У Јеванђељу се без дилеме указује на то да опраштати починиоцу може само жртва за личне увреде и то апсолутно (Иљин, 2012: 105-108). Према томе, граница хришћанског праштања је потпуно јасна – то су само личне увреде и то је лични чин. Не може се групно или колективно опраштати починиоцу и другој групи, народ народу. Мени нико не даје за право да праштам злочинцу који

скрнави светиње, угрожава беспомоћне и моју отаџбину. То се не може представљати као хришћанско праштање позивањем на Јеванђеље.

Шта значи уколико смо опростили личну увреду? Зашто смо дужни да праштамо, треба нагласити само личне увреде? „Опростити увреду значи угазити у себи њену снагу која чини зло, и не пустити у себе бујицу мржње и зла, али то никако не значи победити злобу и зло у ономе ко је увредио другог” (Иљин, 2012: 106), пише И. Иљин. Дакле, увређени је дужан да се бори и избори са собом све док не опрости увреду, која је нанета само њему лично, и то је граница праштања. И за то је Божија благодат неопходна. Преко тога, односно увреду или повреду, и најбезазленије а да не говоримо о убиствима најмилијих, нанету другом, злочин над другим човек нити може, нити има право да прашта. То је једноставно изван надлежности човека као појединца. Међутим, да ли то значи да је неизоставно зло побеђено и у ономе ко наноси увреду или повреду, односно у његовој надличној, друштвеној и општељудској димензији. То није нужно.

Опраштање је само први корак, услов у борби против зла. Семјон Франк такође истиче да је хришћанска дужност да се стално супротставља злу, одговарајућим, примереним средствима, ако је потребно и физичком силом. Међутим, указује на значајну разлику између два хришћанска задатка, а то су „задатак суштинског превладавања зла” и „задатак заштите света од зла” (Франк 2004; 155).

Опроштај на основу пуномоћја не постоји: „када су жртва и целат још у животу, жртва може опростити целату само ако он то затражи од ње. За опроштај између људи увек је потребно двоје: ако један недостаје, опроштај није могућ” (De Sen-Seron, 2005: 143). Злочинац се самим својим поступком не испишује из заједнице, породице, народа. Заједница може да га осуди, да га се одрекне, јер је уосталом најпре и највише позвана да се супротставља злочинцима и злочинима из својих редова.

Изгледа да по правилу лако „праштамо” увреде па и злочине над другима а тешко и најмање увреде нанешене нама лично. Основано истиче архиепископ Аверкије (Таушев): „Ко у свему подстиче нашу самоуверену људску гордост, ко угађа нашим страстима, он је добар и он нам је најбољи пријатељ, а онај који нам упути макар и најмању реч прекора, чак и ако се у њој садржи истина која је спасоносна за нас, тај одмах постаје наш непријатељ” (Аверкије, 2005: 493–494). Занимљиво би било истраживање колико су спремни да опросте за личне увреде они који позивају на праштање за толике српске жртве у XX веку, које би могло да крене од хипотезе: „Они који позивају на свепраштање за све српске жртве нису спремни да опросте ни најмању личну увреду или повреду”.

Упорно понављање „дужни смо да праштамо али да не заборављамо” може да значи олако разметање нашим жртвама. Ко год би заустео да изрекне ову крилатицу морао би обавезно да најпре замисли између тих хиљада, десетина па и стотине хиљада жртава да је само један од његових најмилијих, син, унук, мајка, сестра. Зар ту поруку, која лепо звучи, великодушно, хришћански, која

нас понајвише збуњује и паралише, наши непријатељи не могу разумевати као: „Убијајте нас, ми ћемо вам опростити, само вам баш нећемо и заборавити?” Да ли је неко од Срба тражио и тражи да му се опрости, или ми то бланко нудимо, издајући се за надхришћане који „бескрајним милосрђем”, „због екуменског мира и помирења” праштамо целатима, подразумевајући да мртвим жртвама није потребно ни право ни правда.

Према томе, слоган „Браћо, да праштамо – морамо, али да заборавимо – не смемо!” са хришћанске тачке гледано, боље да се не помиње, не понавља. Уместо њега, руководити се оним што Србима саветује свети владика Николај (Велимировић) у чланку „Најстрашнија инквизиција”, који говори о страдању Срба у НДХ непоколебљиво посвећени истини Христовој и истини о Христу. „Прво, да се не свете. Јер ко се свети, тај се не посвети. Него да оставе освету Богу, који је заповедио људима пре Христа: „Не свети се, моја је освета”. Друго, да јављају свету и објављују сва грозна недела најновије инквизиције над српским народом, да опомињу народе широм света, хришћанске и нехришћанске, да буду на опрезу за себе, јер се и њима може догодити што се догодило народу српском. Треће, да се диче и поносе са својих 700.000 мученика за Христа, да им зидају храмове на местима њиховог мучења, над њиховим гробницама и над такозваним Псећим пећинама, које ће се звати свете Пећине, и свуда по свету. Само тако ће српски народ имати за сву будућност једну непобедну небеску армију од 700.000 Божјих мученика на својој страни као заштиту, одбрану и зајемчену победу и један морални капитал коме нема равна у свету.”¹⁴

Закључак

Највредније што један народ има јесу његови светитељи. Срби имају око милион светих новомученика страдалих само у Другом светском рату, око 200 свештеномученика. Будући да сваки од православних народа у Цркву Божју уноси неку своју особеност, за Србе би се рекло да је то мучеништво. Православни Срби су мучеништвом обогатили Православну цркву, јер заиста најчешће крвљу купују Царство небеско и сведоче веру у Христа. Будући да се заједница утемељује на жртви, мучеништво православних Срба је кључно у формирању духовног и културног идентитета српског народа и памћење тог „жртвеног служења Богу и роду” је од највећег значаја за будућност народа.

Свест о српским жртвама је потребно стално развијати, посебно о Србциду – геноциду над српским народом у XX веку, са фокусом на страдања у НДХ, пре свега деце. Стравична дехуманизација и систематско уништавање српског народа кроз монструозна зверства над децом у НДХ представљају неизбрисив траг у колективној свести српског народа, који се не сме заборавити. Према светим српским мученицима и новомученицима је неопходан однос у две равни, најпре је потребно знати за њих и о њима, затим, сећати их се, памтити и славити, што је једна равна, и друга, суштинска – молитвено живети у заједници са њима, ради њиховог заступништва у посредовања пред Богом.

¹⁴ <https://archive.ph/Sn8Qe>

Заиста бисмо могли да мање бринемо о спасењу наших непријатеља и целата, који су починили најмонструозније злочине над српским народом, посебно у НДХ. Често позивање на безусловно опраштање њима, што се истиче као хришћанска врлина, неосновано је, чак штетно. Границе хришћанског опраштања су јасне и очигледне, хришћани су надлежни да опраштају само личне увреде, увреде нанесене другом не могу да опраштају, то могу само жртве. Да безусловно прашта у име жртава за злочине и убиства то право нема нико, зато је апсурдно то стално изнова тражити. Хришћанска заповест о дужности да љубимо непријатеље своје, односи се само на личне непријатеље, а не на непријатеље народа, отаџбине, вере, природе, речју све Божије творевине. Те непријатеље хришћани нису дужни да љубе, већ да им се на одговарајући начин бескомпромисно супротстављају (Гроздић, 2017).

На крају, важно је даље истраживање и продубљивање разумевања мучеништва православних Срба, као врхунског хришћанског подвига, који је од суштинског значаја за очување идентитета и духовног наслеђа српског народа.

Литература

- Бабић, Ј. (2005) Морал и наше време, Београд: Службени гласник
- De Sen-Šeron, M. (2005) Razgovori sa Emanuelom Levinasom (1992-1994), Levinas između filozofije i jevrejske misli, prev. S. Damnjanović. Beograd: Albatros plus.
- Gaćinović, R. (2018). Nasilno pokrštavanje rba u nezavisnoj državi hrvatskoj. Vojno delo, 70(4), 491-503. <https://doi.org/10.5937/vojdela1803491j>, приступљено 14.08.2024
- Аверкије, Т. (2005) Верујем, Господе, и исповедам: књига питања и одговора о православљу и правоживљу, прир. В. Димитријевић, Београд: Православна мисионарска школа при храму светог Александра Невског.
- Грбић, Б. (2024) Стратишта уморене српске деце у НДХ. I и II део, Београд: Удружење „Српска крајна 1990“, Матица српска у Дубровнику и „Мирослав“
- Гроздић, Б. (2019) Немањићи и православно предање о рату и ратовању. Београд: Патријаршијски Управни одбор СПЦ.
- Гроздић, Б., Дабетић, В. (2019) Савремено схватање духовне поруке Косовског мита, Зборник Матице српске за друштвене науке (171), стр. 313-325; <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0352-5732/2019/0352-57321971313G.pdf>
- Гроздић, Б. (2017) Ка православном разумевању рата. У: Гроздић, Б. (ур.) Православље и рат. Београд: Институт за филозофију и друштвену теорију Универзитета у Београду и Медија центар „Одбрана“, стр. 7-36.
- Девић, Н. (2022) Свети новомученици дабробосански и милешевски и мученици миљевински: историјски контекст. У: Ђулибрк, Ј., Радојковић, С. (ур.) Новомученици: полиперспектива VI. Београд: Музеј жртава геноцида, Одбор за Јасеновац Светог Архијерејског Сабора СПЦ, стр. 57-83.
- Димитријевић, В. (2024) Кућа у нашој крви – Јасеновац и српски логорашки завет. Чачак: Владимир Димитријевић.

- Ерак, Н. и Неђић, Б. (2023) Свети мученици зворничкотузлански. Бијељина: Издвачка кућа епархије зворничко-тузланске Синај.
- Иљин, И. (1998) Пут духовне обнове. Београд: ЛОГОС – АНТ.
- Иљин, И. (2010) Загледан у живот. Београд: Бернар.
- Иљин, И. (2012) О супротстављању злу силом. Београд: Логос.
- Јевтић, А. (2019) Мученици јасеновачки и макавеји библијски етос новомученика. У: Ђулибрк, Ј., Радојковић, С. (ур.) Новомученици: полиперспектива I. Београд: Музеј жртава геноцида, Одбор за Јасеновац Светог Архијерејског Сабора СПЦ, стр. 7-13.
- Јевтић, А. (2021) Мартирион. У: Коваћев, З. (ур.) Сећање не сме да стане. Свети Српски новомученици и исповедници XX века. Београд: Зорица Ковачев, стр. 9-15.
- Лествичник, Ј. (1997) Лествица. Хиландар: Манастир Хиландар,
- Мацукас, Н. (2005) Проблем зла. Крагујевац: Каленић.
- Милеуснић, С. (1989) Свети Срби. Крагујевац: Каленић.
- Мирослав Кекежди, „Шта је потребно за опраштање? у Опраштање и / или заборављање, Центар за емпиријска истраживања религије, Нови Сад, 2019, 280.
- Мишић, М. (2018) Мученици из Влајића. Сведочанство о једном заборављеном злочину. Бијељина: Издавачка кућа епархије зворничко-тузланске Синај.
- Велимировић, Н. Свети владика Николај о Јасеновцу, <https://archive.ph/Sn8Qe>, приступљено 13.08.2024.
- Радосављевић, Ј. (2005) Свети српски новомученици Јасеновачки. Манастир Благовештење: Манастир Благовештење.
- Свето писмо – Нови завјет, (1997) Београд: Свети архијерејски Синод СПЦ.
- Ковачев, З. (2021) Сећање не сме да стане. Свети Српски новомученици и исповедници XX века. Београд: Зорица Ковачев.
- Силашки, Ј. (2020) На бранику бере и свога рода. Нови Сад: Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду.
- Симић, В. (2023) Свети мученици бачки. Нови Сад; Беседа.
- Симић, В. Ђачић, Л. и Николић, М (2023) Пренос моштију и канонизација Светог Иринеја, епископа бачког, исповедника вере и светих мученика бачких. Нови Сад: Беседа.
- Толкования на Лк. 17:1; <https://bible.optina.ru/new:lk:17:01>, приступљено 8.08.2024.
- Франк, С. (2004) Светлост у тами, Оглед из хришћанске етике и социјалне философије. Београд: Логос – Бримо.
- Хекел, С. Византијски светитељ. Београд: Православни богословски факултет Универзитета у Београду.
- Онлајн извори
- <https://doi.org/10.5937/vojdolo1803491j>, приступљено 14.08.2024.
- <https://archive.ph/Sn8Qe>, приступљено 13.08.2024.
- <https://bible.optina.ru/new:lk:17:01>, приступљено 8.08.2024.

Borislav GROZDIĆ, PhD

MARTYRDOM AS A CHRISTIAN FEAT ABOVE FEATS AND THE HOLY SERBIAN NEW MARTYRS

Abstract: The paper defines the phenomenon of martyrdom in Christianity and points to the suffering of the priest-martyr Sava Gornjokarlovački, who is the spiritual patron of the University Business Academy in Novi Sad. Then, in several characteristic moments, a parallel is drawn between the Christian martyrs in the early Church and the Serbian Orthodox Christians of the new martyrs. The suffering of children, victims of genocide in the Independent State of Croatia, will be highlighted in particular. Finally, as a specifically Serbian problem, the constant call for forgiveness for Serbian victims is analyzed, which goes beyond the limits of the Christian understanding of forgiveness. The aim of the work is to point out the importance of the holy Serbian new martyrs for the Serbian people.

Keywords: martyrdom, Orthodoxy, Serbian new martyrs, child martyrs, forgiveness.

*And the light shines in the darkness,
and the darkness does not overcome it (Jn 1, 5)*